

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 19.11.2022**Kabul:** 26.11.2022**Atıf:** Günay, Mustafa. “Doğan Özlem ve Türkiye’de Felsefe,” *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 18 (Aralık 2022): 5-16. <https://doi.org/10.55256/temasa.1207174>

Doğan Özlem ve Türkiye’de Felsefe

Mustafa Günay²

ORCID: 0000-0002-7733-7897

DOI: 10.55256/TEMASA.1207174

Öz

Doğan Özlem, eserleriyle Türkiye’de felsefenin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş bir felsefecidir. Onun eserlerinin, felsefenin geniş bir problemler alanına ilişkin olduğu görülür. Ele aldığı başlıca konular şöyle sıralanabilir: tarih, kültür, bilgi, bilim, mantık, anlama, yorumlama vb. Her filozofun açık ya da örtük bir felsefe anlayışı vardır. Özlem, tarihselci ve hermeneutik bir felsefe anlayışını benimser. O çalışmalarını hermeneutik geleneği içinde sürdürmüştür. Onun felsefi çalışmalarında kavramların tarihine/tarihselliğine özel bir önem vermesi de söz konudur. Özlem’in özellikle kültür bilimleri felsefesine yaptığı katkılar önemlidir. Özlem, doğa bilimleri ve kültür bilimlerini epistemolojik ve metodolojik açıdan irdelemiş ve bilimle siyaset ve iktidar ilişkilerini ele almıştır. Kültür kavramı da Özlem’in temel kavramlarından biridir. Özlem’e göre, kültür kavramı hem bir imkan kavramı hem de bir gerçeklik kavramıdır. Doğan Özlem’in felsefe anlayışında tarih, tarih bilinci, tarihsellik gibi kavramlar önemli bir yere sahiptir. Tarih felsefesinin Türkiye’de bir disiplin olarak gelişmesinde önemli katkıları vardır. Özlem, Türkçede ve Türkiye’de üretilen felsefeyle ve felsefecilerle de ilgilenir. Akademik alan dışındaki düşünürleri de inceler.

Anahtar Kelimeler: Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Kültür Felsefesi, Bilim Felsefesi, Hermeneutik.

Doğan Özlem and Philosophy in Turkey

Abstract

Doğan Özlem is a philosopher who has made significant contributions to the development of philosophy in Turkey with his works. It is seen that his works are related to a wide problem area of philosophy. The main topics he deals with can be listed as follows: history, culture, knowledge, science, logic, understanding, interpretation, etc. Every philosopher has an explicit or implicit understanding of philosophy. Özlem adopts a historicist and hermeneutic philosophy. He continued his studies within the hermeneutic tradition. It is also the case that he gives special importance to the history/historicity of concepts in his philosophical studies. Özlem’s contributions are especially important to the philosophy of cultural sciences. Özlem examined the natural and cultural sciences from an epistemological and methodological point of view and discussed the relations between science and politics and power. The concept of culture is also one of Özlem’s basic concepts. According to Özlem, the concept of culture is both a concept of possibility and a concept of reality. Concepts such as history, historical consciousness and historicity have an important place in Doğan Özlem’s understanding of philosophy. He made important contributions to the development of philosophy of history as a discipline in Turkey. Özlem is also interested in philosophy and philosophers produced in Turkish and Turkey. Özlem also examines thinkers outside the academic field.

Key Words: Doğan Özlem, Philosophy of History, Philosophy of Culture, Philosophy of Science, Hermeneutics.

¹ Bu yazı Doğan Özlem’in felsefi çalışmalarıyla ilgili daha önceki yazılarımdan yararlanarak hazırlanmıştır.

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü. mgunay@cu.edu.tr

Giriş: Hayatı ve Eserleri

Türkiye’de felsefenin gelişiminde önemli katkıları bulan değerli hocamız Doğan Özlem’i geçtiğimiz günlerde kaybettik. Özlem, hayatın çeşitli güçlükleriyle mücadele ederek kendini yetiştirmiş, var etmiş bir felsefecidir. Kendisiyle yapılan çeşitli söyleşilerde onun nasıl bir yaşama serüveninden geçerek felsefeci-akademisyen kimliğine ulaştığını görebiliyoruz. Burada yalnızca yaşamıyla ilgili kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

1944 yılında İzmir’de dünyaya gelen Doğan Özlem, ilköğrenimini bu şehirdeki Oltu İlkokulu’nda, orta-öğrenimini Tilkilik Ortaokulu’nda tamamladı. Özlem İzmir Atatürk Lisesi’nde başladığı lise öğrenimini ise üçüncü sınıftayken ekonomik nedenlerle yarıda bırakmak zorunda kaldı. Bu dönemde kunduracı çıraklığı, sayıcılık, tezgâhtarlık gibi çeşitli işlerde çalıştı. 1965 yılında askerliğini yapmak üzere Sivas’a gitti. Özlem, askerliği sırasında liseyi dışarıdan sınavlara girerek bitirdi. 1967 yılındaki terhisinden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde yüksek öğrenimine başladı. Bu bölümü “Herbert Marcuse ve Analitik Felsefe” başlıklı teziyle 1971 yılında bitirdi. Felsefe doktorası yapmak amacıyla gittiği Almanya’da dört yıl kaldı. Almanya’da 1971-74 yılları arasında çeşitli işlerde çalıştı. Ekonomik nedenlerden dolayı doktorasını tamamlayamadan Türkiye’ye döndü. 1974 yılında mezun olduğu bölümde doktorasına yeniden başladı. Özlem, 1979 yılında, “Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji” adını taşıyan teziyle doktorasını tamamladı. Özlem 1980 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde araştırma görevlisi çalışmaya başladı. Böylece çok farklı işlerde geçen yıllardan sonra Özlem için, akademik çalışmalar konusunda çok verimli/üretken bir dönem de başlamış oldu. 1988 yılında doçent, 1993’te ise profesör oldu. Özlem, bu bölümde sürdürdüğü öğretim üyeliği görevinden 2001 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Aynı yıl Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde yeniden akademik hayata döndü. Buradan ayrıldıktan sonra bir süre İstanbul’da Yeditepe Üniversitesi felsefe bölümünde çalıştı.

Doğan Özlem, oldukça üretken bir felsefeci ve öğretim üyesi olarak göze çarpmaktadır. Türkiye’deki kısır düşünce hayatı bakımından söz konusu üretkenliğin özel bir önemi vardır. Özlem’in telif eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Bilim Felsefesi (ders notları-1981)*, *Ahlak Felsefesi (ders notları-1982)*, *Tarih Felsefesi (1984)*, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi (1986)*, *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji (1990)*, *Mantık (1991)*, *Felsefe Yazıları (1993)*, *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri I-II (1994)*, *Felsefe ve Doğa Bilimleri (1995)*, *Bilim, Tarih ve Yorum (1998)*, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci (1999)*, *Liseler İçin Mantık (1999)*, *Kavramlar ve Tarihleri-I (2002)*, *Etik - Ahlak Felsefesi, Persona, Kant Üstüne Yazılar, Türkçede Felsefe, Evrensellik Mitosu, Kavramlar ve Tarihleri, Tarihselci Düşünce Işığında Bilim, Ahlak ve Siyaset, Tarihselci Gelenek: Dilthey-Weber-Gadamer, Tartışmalar.* Doğan Özlem’in çevirileri arasında şu kitaplar yer almaktadır: *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*, E. Casirer (1988), *Günümüzde Felsefe Disiplinleri (1990)*, *Tarihselcilik Sorunu*, Eric Rothacker (1990), *Bilim Kuramına Giriş*, E. Ströker (1990), *Heidegger Üzerine İki Yazı*, O. Pöggeler/B. Allemann (1994), *Heidegger, Bir Filozof, Bir Alman*, P. Hühnerfeld (1994), *Georg Simmel, Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi*, W. Jung, (1995), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*, (1995), *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, M. Heidegger, (1996), *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, W. Dilthey, (1999).

2016 yılında ise *Felsefede Elli Yıl - Doğan Özlem Sempozyumu Bildirileri* adıyla Özlem’in felsefe çalışmalarını irdeleyen bir kitap yayınlandı.

1. Felsefe Anlayışı

Her filozofun açık ya da örtük bir felsefe anlayışı vardır. Bizde genellikle kişiler içinde yer aldıkları, sürdürdükleri düşünce geleneğini açıkça dile getirmez ve çoğunlukla felsefeden ne anladıklarını ortaya koymazlar. Özlem, nasıl bir felsefe anlayışını benimsediğini ve içinde yer aldığı düşünce geleneğinin ne olduğunu çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Onun eserlerinin, felsefenin geniş bir problemler alanına ilişkin olduğu görülür. Ancak hangi kavram ya da problemle ilgili olursa olsun Özlem, felsefe çalışmalarını hermeneutik (yorumbilgisi) geleneği içinde sürdürmüştür. Özlem, bilim anlayışında tarihselci, kültür ve tarih felsefesinde insancı ve bütün konularını ve problemlerini ele alma yöntemi bakımından ise hermeneutik bir tutumla hareket eder. Kültür bilimleri felsefesi tarzına bağlıdır. Hem bir ifade şekli hem de bir değerlendirme ölçütü olarak hermeneutik (yorumlamacı-anlamacı) bir söyleme sahiptir. Kendi deyimiyle, “bir hermeneutikçi olmam dolayısıyla, felsefede mutlakçılığa karşı relativist, ezeli ebedi hakikat anlayışına karşı tarihselci, evrenselciliğe karşı bireyselci ve kesinlikçiliğe karşı septik tavırların yön verdiği bir felsefe anlayışına sahibim.”³

Özlem’in tarihselciliği, insancılığı ve yorumsamacılığı, onun bilim felsefesinde pozitivizmi ve neo-pozitivizmi, kültür ve tarih felsefesinde doğalcılığı ve belirlenimciliği (onların türlü biçimlerini) ve açıklamacı-yasacı (nomotetist) yaklaşımları eleştirmesine yol açmıştır. Özlem’in özellikle son çalışmalarında ise, bilim felsefesi ve siyaset felsefesi başta olmak üzere, hermeneutik açıdan bir “evrensellik/evrenselcilik”, “neoliberalizm” ve “post-modernizm” eleştirisini gündeme getirdiğini saptayabiliriz.

Felsefe tarihini hermeneutik bir yaklaşımla gözden geçirip değerlendiren Özlem, bu alandaki görüşleri/ yaklaşımları başlıca iki gruba ayırır: *evrenselci felsefe* ve *tekilci felsefe*. Bunlar tüm felsefe tarihinde karşılaştığımız iki felsefe yapma tarzı ve tipidir. Özlem’e göre, “birinci tarz (evrenselci) veya tip, felsefe tarihinde başat ve en yaygın tarz ve tip olarak karşımıza çıkıyor. Bu tarz ve tip içerisinde Platon’dan Aristoteles’e, İslam ve Batı Ortaçağlarının filozoflarına, Yeniçağın başlarında Descartes’tan, Spinoza’dan Leibniz’e, Aydınlanma çağının hemen tüm filozoflarına ve 19. Yüzyılın ortalarına ve günümüze kadar (...) çok sayıda filozofu anmak mümkündür. İkinci tarz veya tip içerisinde yer alan filozofların sayısı birinciye göre oldukça azdır. Bununla birlikte Grek septiklerini, Pyrrhon’u, ünlü sofistler olarak Protagoras’ı, Gorgias’ı; geç dönem Batı Ortaçağ felsefesinin nominalistlerini, özellikle bir Ockham’lı William’ı; Yeniçağın birçok duyumcu filozofunu, özellikle felsefesinin ilk evresiyle Berkeley’i, felsefi hermeneutiğin ilk önemli filozofları Schleiermacher’i ve Dilthey’i; irrasyonelizmin filozofu Nietzsche’yi ve 20. yüzyılda hermeneutiğe kendine özgü bir yön vermiş olan Heidegger’i” anmak yerinde olur.⁴

Evrenselci ve tekilci düşünce tarzlarının felsefeden anladığı şeyler de farklı olmuştur. Özlem, evrenselci filozofların felsefe anlayışının ayırt edici özelliklerini şöyle saptamaktadır: “onlara göre felsefenin görevi, (kendisi zaten bir genellik ve tümellik tasarımı eşliğinde kavranabilir olan) **evrene**, onun bütününe yayılan, onun kaplamında yer alanlar için eksiksiz geçerli olan şeye, herkesin doğruluğunu kabul etmek zorunda kalacağı

³ Betül Çotuksöken, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe* (İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2001), 41.

⁴ Doğan Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999), 57.

şeye ulaşmaktır. İşte, bu haliyle mantıksal, biçimsel bir tasarımdan, içeriksiz bir zihinsel konstrüksiyondan ibaret olan tümel, artık aynı zamanda, ontolojide ve epistemolojide, içerik bakımından eksiksizliği ifade eden bir ad, **evrensel** adını da alır. Felsefeyi evrenselin peşinde olan bir rasyonel düşünme faaliyeti sayanlar, felsefe tarihinde hatta çoğunluğu teşkil ederler. Onlar evrenselin ulaşılmış veya ulaşılmaması amaçlanan bilgisine de **evrensel doğruluk** veya **hakikat** adını verirler. Platon'dan, Aristoteles'ten beri, felsefenin tanımı, çoğunlukla bu doğrultuda yapılmıştır. Bu tanım, Batı felsefesinin de, hatta antik Batı (Grek) felsefesinin etkisi altında gelişmiş olan İslam felsefesinin de yönünü belirleyen bir tanım olmuştur.⁵

Özlem'in bilim, kültür ve tarih anlayışını ve aynı zamanda bilim felsefesi/tarih ve kültür felsefesi çalışmalarını ele alırken düşünce tarihindeki söz konusu farklı kavrayışları da göz önünde bulundurmamak yerinde olur. Onun felsefi çalışmalarında kavramların tarihine/tarihselliğine özel bir önem verdiği saptanabilir. Tarihselci/hermeneutik bir felsefe anlayışıyla düşünce üretimini sürdürmüş olan Özlem, felsefenin çeşitli alanlarıyla ilgilenmiş ve bu alanlardaki temel sorunları irdelemiştir. Ancak ilgi alanının çeşitliliğine karşın yine de onun felsefi uğraşlarında özellikle bilim, tarih ve kültür konularının daha öncelikli ve ağırlıklı olduğu da görülebilir. Şimdi ana hatlarıyla Doğan hocamızın bu konularda ortaya koyduğu bazı çalışmaları ana hatlarıyla gözden geçirmek uygun olacaktır.

2. Bilim Anlayışı ve Bilim Felsefesi Çalışmaları

Kitap olarak yayınlanması daha geç bir tarihte olmasına karşın *Bilim Felsefesi* Özlem'in bilim hakkındaki ilk çalışmasıdır. 1980'li yıllarda, bir ders teksiri olarak hazırlanan *Bilim Felsefesi* çalışması, onun hem doğa bilimlerini hem de sosyal bilimleri ele alması bakımından da önemlidir. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* bilim hakkında ilk yayınlanan kitaplarından biridir.

Özlem'in bilim felsefesi çalışmalarının, bilime bakış açısıyla da ufuk açıcı olmayı sürdürdüğü söylenebilir. Neden mi? Bilim felsefesi denildiğinde, çoğunlukla pozitivist ve neopozitivist düşünce geleneği bağlamında yapılan çalışmalarla karşılaşırız ve bilim olarak yalnızca doğa bilimlerinin öncelikli olduğu, sosyal bilimlerin/kültür bilimlerinin ise pek yer almadığı bir anlayışın yaygınlığı ve egemenliği söz konusudur. Bizde felsefe dünyasında Özlem'in *Bilim Felsefesi*, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* kitaplarıyla birlikte, bilime bakışta ve bilimi yorumlayışta düşünsel bir değişimin başladığı söylenebilir. Bu noktada Özlem'in hermeneutik/tarihselci gelenek içinde ortaya koyduğu telif ve çeviri çalışmalarıyla, pozitivist/neopozitivist bilim anlayışına yönelttiği eleştiriler ve kültür bilimlerini insan-tarih-kültür, kısacası yaşama bağlamında ele alan yaklaşımı, bilimin de insanın ortaya koyduğu bir düşünme ve araştırma tarzı olarak görülmesinde ve anlaşılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda onun Dilhey'in felsefesiyle kurduğu yakın ilişki ve söz konusu filozofun tin bilimlerinin/sosyal bilimlerin temellendirilmesindeki katkıları önemli bir düşünce mirası olarak ele dikkat çeker.

3. Özlem'de Bilim Kavramı

Özlem, doğa bilimleri ve kültür bilimlerini birlikte ele alarak, söz konusu bilimleri epistemolojik ve metodolojik bakımlardan karşılaştırmalı biçimde irdelemiş ve aynı zamanda bilimle siyaset ve iktidar ilişkilerini de ele almıştır. Onun, sosyal bilimlerin Batılı epistemolojiden gelen kökenlerine ilişkin irdelemeleri,

⁵ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 56.

bilimlerdeki evrensellik ve nesnellik niteliklerinin tartışılmasını da içerir. Özlem, bilgi kuramı ile doğa bilimi arasındaki karşılıklı etkileşimleri göz önünde tutarken, doğa bilimleri ile “sosyal” bilimler arasındaki ayrımları da tarihsellik bağlamında sorgulayıp tartışmaya açar. Onun bilimlerin epistemolojik ve ontolojik yönlerinin felsefi temellerini çözümleyen çalışmaları, aynı zamanda bilimi bir tarih-kültür bağlamında ortaya çıkıp gelişen bir insan fenomeni olarak kavramaya yönelten bir tarih bilincine dayanır. Özlem, tarihselci bir yaklaşım açısından varlık ve insan bilinci arasında özdeşlik olmadığını, birçok filozofta karşılaştığımız varlık-bilgi özdeşliğinin, metafiziğin ve ontolojinin özledikleri bu özdeşlik durumunun insan için erişilmez bir şey olduğuna dikkat çeker. Bu noktada Özlem’in denklikçi/tekabülcü doğruluk anlayışının sarsılması ve değişmesiyle ilgili düşünceleri anımsanabilir. Özellikle Kant’la birlikte ortaya çıkan söz konusu değişim, bilim ve gerçeklik arasında kurulan bağıntıların yeniden düşünülmesini ve tartışılmasını gerekli kılar. Bu bağlamda Özlem, daha çok tarihselci filozofların düşüncelerinin izinden gitmekle birlikte, hermeneutik felsefenin eleştirip karşı çıktığı Descartes, Kant, Comte, Hegel gibi filozofların felsefeye getirdikleri katkıları ve dönüm noktası oluşturan düşüncelerini eleştirel biçimde değerlendirir. Onun bilgi ve değer ilişkisine önem verdiğini unutmamak gerekir. Özlem, bilimi, bilme-eyleme-değerlendirme bağıntısı içinde ele alırken, insanın çok yönlülüğünü ve bütünlüğünü de gözetken bir yaklaşım sergiler. Bu bağlamda onun bilgi öznesini de yalnızca akıl ve duyular açısından değil tarihsel/kültürel bir varlık olarak düşünmesi, tarihselci yaklaşımının temel bir özelliğidir.

Bilim kavramını tarihselci felsefe açısından irdeleyen Özlem’e göre, “Bilim, ister doğaya, ister tarihe ve topluma yönelmiş olsun, belli “bilgi ilgileri” ve “bilgi hedefleri” altında gerçekleştirilen bir bilgi etkinliğidir. Biz doğayı, tekrar ve süreklilik gibi bilgi ilgileri ve zorunlu, zaman-üstü yasalar bulma gibi bilgi hedefleri altında nesne olarak karşımıza koyarız ki, işte “doğa bilimi”ni mümkün kılan bizim bu bilgi ilgimiz ve bilgi hedefimizdir. Tarihe ve topluma ise değişik bilgi ilgileri ve bilgi hedefleri ile yöneliriz. Burada bilgi ilgimiz tekrar ve süreklilik gösterene değil, tersine bir defada olup bitmiş olana, bireyselle yöneliktir; bilgi hedefimiz ise yasalar bulmak değil, özgül-bireysel olanı kendi bir defalık tekliği (Individualité) içinde ve kendi özgül koşullarıyla anlayıp açıklamaktır.”⁶ Ancak, ister doğaya isterse tarihe ve topluma yönelmiş olsun, bilimlerin “nesnel bilgi”ye ulaşmaya çalıştığını görebiliriz. Nesnellik, bilimsel bilginin en temel ve ayırt edici niteliği olarak karşımıza çıkar.

Başlangıcından beri bilim felsefesindeki en önemli tartışmaların özellikle “nesnellik” kavramı üzerinde odaklandığını görebiliriz. Çünkü bilimsel bilgi, diğer bütün bilgi çeşitlerinden ve düşünce tarzlarından “nesnellik” iddiasıyla, diğerlerinden ayrı ve üstün olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Özlem de bilim felsefesi konusundaki pek çok çalışmasında “nesnellik” sorununu tarihselci bir yaklaşımla ele alır: “Tüm boyutlarıyla birlikte düşündüğümüzde, “nesnellik” tek bir olgusal dünya ile birden fazla rasyonalite arasındaki ve ayrıca bu rasyonaliteler arasındaki bağıntıyı ifade eder. Bilime, olgusal dünya ile kavramsal dünyanın örtüşmediklerini, bunlar arasında bir denklik bulunmadığını, bilgimizin nesnenin bir yansıması veya izdüşümü olmadığını öğretenler filozoflar olmuştur. Fakat modern fizik ve (klasik olmayan mantıkları ifade eden bir alan olarak) modern mantık da, bu dünyalar arasında tek ve değişmez bir ilişkinin olamayacağını göstermiştir.”⁷

⁶ Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 123.

⁷ Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri* (İzmir: İzmir Kitaplığı Yayınları, 1995), 156.

Bilimi, insanı ve kültürü şekillendiren etkenlerden biri olarak göre Özlem, bir bilgi etkinliği olarak bilimin yalnızca mantık ve bilgi kuramının değil aynı zamanda kültür felsefesinin de olduğuna dikkat çeker. Ona göre, “bilim, insanın olgular hakkında geliştirebildiği en üst düzeydeki kuramsal etkinliktir.”⁸

Özlem’e göre, “bilgi (ve bilimsel bilgi), bizim değişebilir olan a priorilerimize göre biçimlenen bir şeydir ve bu nedenle de, insanlığın geçirdiği çeşitli evrelere bağlı **tarihsel** bir olaydır. Sonuç olarak biz, **tek** bir nesnelere dünyası tasarlamak zorundayız; ama değişmez a priorilerden örülmüş tek bir akıl, tek bir akılsallık (rasyonalite) yoktur. Biz, çeşitli akılsallık türlerinden veya çeşitli teorik akıllardan hareketle nesnelere dünyasını **yorumlayagelmekteyiz.**”⁹

4. Kültür ve Tarih Anlayışı

4.1. Özlem’de Kültür Kavramı

Kültür kavramı da Özlem’in temel kavramlarından biridir. Bizde kültür felsefesinin yeterince gelişmediğini, kültürü ve kültürle ilgili sorunları felsefece ele alan çalışmaların oldukça az olduğunu söyleyebiliriz. Çeşitli nedenlerle kültür, felsefenin göz ardı ettiği bir şey olagelmıştır. Bu noktada Özlem’in “Kültür Felsefesi” yazısı konuyla ilgili olarak oldukça kapsamlı bir metindir. Yine aynı bağlamda Cassirer’in bir kitabı ve aynı düşünürün bir makalesi hakkındaki yazıları da onun kültüre bakışını ortaya koyan çalışmalardır. Bu noktada Özlem’in bilim felsefesinde olduğu gibi kültür felsefesinde de tarihselci-hermenetik yaklaşımını ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Özlem’in metinlerinde tarihselcilikle birlikte kültür felsefesinde belli bir insancılık/hümanizm vurgusu da yer alır. Onun tarihi ve kültürü, insan tarafından oluşturulan bir gerçeklik olarak, insanın özgürleşme alanı olarak görmesi, belirlenimciliğin çeşitli tarzlarına karşı insan özgürlüğünden ve otonomisinden yana tavır alan bir anlayışa dayandığını ortaya koyar.

Özlem, kültür ve tarih alanını, insanın yalnızca doğal bir belirlenim altında zorunlu olarak ürettiği bir biyolojik uyum çevresi olarak değil, özgür varlık olarak kendini ortaya koyduğu bir “hümanite”/insanlık dünyası olarak görür. Bu bağlamda özellikle Vico, Kant ve Cassirer’in düşüncelerinin izinden giderek, insanı bir “kültür öznesi” olarak tanımlar. Ona göre, “İnsan yalnızca doğal etkenler altında belirlenmiş ve sınırlanmış bir doğa varlığı değildir; hatta o daha çok, bu dış etkenleri kendisi için denetim altına alan ve sonunda düşünen, hisseden, istenç sahibi varlık olarak bu etkenlere bir biçim veren kültür öznesidir.”¹⁰

Kültür kavramının çift yönü olduğunu vurgulayan Özlem’e göre, “kültür kavramını hem bir imkân kavramı hem de bir gerçeklik kavramı olarak kullanırız.”¹¹ Kültür kavramı insanın hem yaptıklarının, hem de bir gizilgüç olarak yapabilirliğinin kavramıdır. Ona göre, “İster evrensel, ister ulusal düzeyde anlaşılсын, kültür kavramı, şimdide yaşayan bizler için asla ‘geçmişin yükü’, ‘geçmişin mirası’ olmakla sınırlı değildir. Kültür kavramı, bizlerin *bugün* belki de geçmişte hiç örneği bulunmayan yeni düşünce, yaşama ve eylem türleri yaratmamızla kapsamı geleceğe doğru sürekli genişleyen bir kavram olarak kalacaktır.”¹² Bu noktada Özlem,

⁸ Doğan Özlem, *Bilim Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2019), 168.

⁹ Doğan Özlem, *Felsefe Yazıları* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993), 95.

¹⁰ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 152.

¹¹ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 156.

¹² Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 156-157.

kültür kavramını yalnızca geçmişin mirasıyla sınırlı düşünmenin, bizde de sıkça karşılaştığımız bir “kültür tutuculuğu”na ve hatta “kültür gericiliği”ne yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunur. Kültür kavramını tarih kavramı ve tarih bilincinden ayrı düşünmeyen Özlem, bu noktada, ister evrensel ister ulusal düzeyde olsun, kültürün alacağı yönün önceden belirlenemeyeceğine dikkat çeker: “Her çağ ve her ulus, kendi özgül kültürel gelişimini yaşar. Bu gelişimin kökleri büyük ölçüde geçmiştir: ama gelişimin alacağı yönü *bugünün* insanının geçmiştekenden çoğu kez farklı ve yepyeni ideal ve hedefleri belirler.”¹³

4.2. Özlem’de Tarih Kavramı

Tarihselciliğin öncelikle bir insan felsefesi olduğunu vurgulayan Özlem’e göre, “o, insanın yapıp ettikleri temelinde, yani tarihte tanınabileceğinden, tarih-dışı ve tarih-üstü bir konumdan hareketle insan hakkında konuşulamayacağından hareket eder.(...) Tarihselcilik, en önemli yönüyle, insan varoluşunun sabit, değişmez, ezeli-ebedi nitelikleri bulunmadığı, onun bir özünün olmadığı veya bu “öz”ün, paradoksal olarak, ancak ve sadece “insana özgü ve ona ait zamansallık” olarak tarihsellik olduğunu iddia eden felsefe anlayışıdır.”¹⁴

Bilindiği gibi hermeneutik gelenekte felsefe, insanın bir nesnelleştirmesi olarak anlaşılır. Bu nedenle “felsefeyi tarihin üstüne yerleştirmek imkansızdır; fakat aynı felsefeyi bir insani nesnelleştirme olarak reel yerinde, tarihin içerisinde değerlendirmek mümkün ve gereklidir. Ve bu değerlendirme de yine bir felsefe, tarihselcilik içerisinde yapılabilir.” Özlem’e göre, metafiziğin temel sorusu, “varlık nedir?” sorusuna Aristoteles’ten N. Hartmann’a kadar verilmiş olan cevaplar çokluğu, (...) felsefenin tarihselliğine kanıt teşkil eder. Bu, Varlığın upuygun bilgisi, varlığın “öz”ünün bilgisi anlamında “hakikat”ın de tarihselliğini beraberinde getirir. Buna göre, varlığın anlamı, yani hakikat, ancak ve sadece insan eliyle oluşturulmuş dünyaya, tarihsel dünyaya ait ve tarihsel dünya içerisinde elde edilebilen bir anlamdır, tarihsel kalan bir hakikattir. Çünkü zaman boyutundan ve tarihsellikten bağımsız bir hakikat yoktur.”¹⁵

Özlem’in, tarih felsefelerinin çokluğu ve çokçeşitliliğini göz önünde bulundurarak, söz konusu felsefeleri karşılaştırma, değerlendirme ve eleştirebilmek için başlıca üç ölçüte başvurduğunu görürüz. Bu ölçütleri şöyle sıralayabiliriz: “1) (...) tüm tarih felsefelerini, klasik bir karşıtlık, *theoria-historia karşıtlığı* açısından ve bu karşıtlığın kendisini bir ölçüt olarak kullanmak suretiyle değerlendirmek”. Özlem’e göre, “Bu karşıtlığı ölçüt olarak aldığımızda, iki tür tarih anlayışı ayırt etmek olanaklıdır:

- a. Tarihin (geçmişin) bir felsefe etkinliğinin, *theoria*’nın konusu olamayacağını savunan tarih anlayışı,
- b. Tarihin (geçmişin) bir felsefesinin olabirliğini, tarih (geçmiş) üzerine bir *theoria*’nın imkanını kabul eden anlayış.”¹⁶

Tarih felsefelerini değerlendirmedeki ikinci ölçüt ise, Özlem’e göre, “bizzat *tarih kavramının iki anlamlılığı*”na dayanır:

- a. insanların, toplumların geçmişi olarak tarih,

¹³ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 157.

¹⁴ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 164-165.

¹⁵ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 202-203.

¹⁶ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 254-255.

b. bu geçmişi inceleyen bilim veya disiplin olarak tarih.”¹⁷

Ancak burada yapılan ayırım bazı tarih filozofları için geçerli değildir. Özlem’in ifadesiyle, İbni Haldun, Vico, Comte örneklerinde (...), filozoflarımız, ‘tarih’ kavramının her iki anlamını da gözeten global felsefeler geliştirmişlerdir. Yani onlarda ‘geçmişin felsefesi’ olarak tarih felsefesi ile ‘tarih bilimi felsefesi’ olarak tarih felsefesi, karşımıza birbiri içine geçmiş bir halde çıkmaktadır

Özlem’in tarih felsefelerini değerlendirmede, “en anlamlı ve en ayırtdedici” olarak tanımladığı üçüncü ölçütü ise, *doğalcılık-tinselcilik ayırımına* dayanır: “*doğalcılık*, tarih ve toplumu doğanın bir uzantısı olarak göre, dolayısıyla tarih ve toplumda doğadakine benzer düzenlilikler ve yasalılıklar arayan bir tutuma sahiptir. (...) Buna karşılık *tinselcilik*, ilk örneğini Vico’da gördüğümüz gibi, insandan yola çıkan, tarih ve topluma insan etkinliklerinin, insani ide ve değerlerin yön verdiği bir alan olarak bakan tarih felsefelerinin genel adı olarak kavranabilir. Bu genel ad altında Vico, Herder, Fichte, Schelling, Hegel, Droysen, Dilthey, Max Weber gibi filozofların tarih felsefelerini toplamak mümkündür.”¹⁸

Özlem’in tarih felsefeleriyle ilgili yaptığı bir ayırım da, insan-merkezcilik ve tanrı merkezcilik ayırımıdır. “Örneğin Vico ve Hegel, tarihi ve toplumu kavramada insandan yola çıkılması gerektiği konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Ama onlar, her ne kadar biri döngüsel diğeri çizgisel tarih anlayışlarından yola çıkarlarsa da, tarihte tanrıdan gelen bir tinsel belirlenim olduğunu da öne sürerler. Yani tarih insana ait bir alan ise de, bu alanda yine de tanrısal türden bir belirlenim vardır.”¹⁹ Özlem’e göre, bu filozofların tarih felsefeleri, “tanrı-merkezcili” felsefeler olarak tanımlanabilir. Herder, Droysen, Dilthey, Max Weber gibi filozofların tarih felsefeleri ise, “insan-merkezcili” felsefelerdir. Bunun en önemli nedeni ise, söz konusu filozofların tarih alanında doğal ya da tanrısal anlamda hiçbir belirlenimi kabul etmemeleridir. Özlem’in sözleriyle, “Bu yönleriyle de *insancı (humanist) tarih felsefesi* nitelemesini, diğer tinselci tarih felsefelerine ve tarih metafiziklerine göre tam olarak hak eden tarih felsefeleri sayılabilirler. Yarı-teolojik tarih metafizikleri (Vico, Hegel) ile doğalcı tarih felsefelerinin (İbni Haldun, Comte, Marx), her ne kadar birinci gruptakiler tinselci diğerleri doğalcı olsalar da, ortak yönleri, belirlenimcilikleridir. İnsancı tarih felsefesi ise, belirlenimcilik karşıtı tutumuyla, doğalcı tarih felsefelerinden olduğu kadar, tinselci tarih metafiziklerinden de ayrılır ve bunlarla karşıtlık içindedir.”²⁰ Özlem de kendisini böyle bir insancı tarih felsefesi geleneği içinde gördüğünü söyler.

Doğan hocanın bilim, kültür ve tarih felsefesinin sorunlarıyla olduğu kadar ülkemizde felsefi düşünce dünyasıyla da ilgili olduğunu görürüz. Türkiye’de ve Türkçe’de üretilen felsefeye akademik alanda yeterince ilgi gösterilmediği düşünülürse, Özlem’in kendi düşünürlerimizi ele alan çalışmalarının önemi daha iyi anlaşılabilir. Felsefenin gelişimi ve çeşitli düşünce geleneklerinin oluşabilmesi de düşünürlerimizin birbirlerinin eserlerini okuyup değerlendirmelerine bağlı olduğu söylenebilir.

¹⁷ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 255.

¹⁸ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2001), 257.

¹⁹ Özlem, *Tarih Felsefesi*, 257.

²⁰ Özlem, *Tarih Felsefesi*, 257-258.

5. Türkçede ve Türkiye’de Felsefeye Bakışı

Doğan Özlem’in *Persona* kitabında bizden onbir kişi, yabancı filozoflardan da altı kişi olmak üzere, 17 filozofun-felsefecinin portresi yer almaktadır. Kitapta ele alınan kişiler Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu, İsmail Tunalı, Arda Denkel, Vehbi Hacıkadıroğlu, Uluğ Nutku, Niyazi Berkes, Mehmet Küçük, Selahattin Hilav, Bedia Akarsu ve Arslan Kaynardağ. Yabancı filozoflar arasında ise şu isimler yer alıyor: Giovanni Gentile, Jürgen Habermas, Karl Mannheim, L. T. Hobhouse, T. H. Green, G. B. Vico.

Kitabın büyük bölümü bizim filozoflarımızı inceleyen yazılardan oluşmakta. Bu kişilere baktığımızda Türkiye’de ve Türkçe’de felsefi düşüncenin gelişiminde önemli rol oynayan felsefeciler olduğunu söyleyebiliriz. Doğan Özlem kimisi hocası, kimisi hem hocası, dostu ve öğrencisi olan bu kişileri ele alan yazılarında, Cumhuriyet döneminde ülkemizde felsefenin kurumlaşma tarihine ilişkin önemli kesitleri ve evreleri dile getirmiş olmaktadır. Onun bu noktada vurguladığı “tarihsizlik sendromu”nu anlayabilmek ve aşabilmek için, Türkiye’de ve Türkçede üretilen felsefenin incelenmesi ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zaman zaman çeşitli vesilelerle bizde felsefe olmadığına, dilsel ya da başka nedenlerden dolayı felsefe yapma olanağından yoksun olduğumuza ilişkin iddiaların ne kadar boş ve temelsiz olduğu gösteren bu kitabıyla, Doğan Hoca, bir bakıma ülkemizde felsefi söyleme kendi düşünce çizgileriyle ve aydın olma duruşlarıyla özgün katkılarda bulunmuş kişilere hak ettiği değeri verir. Ancak bunu yaparken felsefi eleştirinin süzgecinden geçirdiği *personaların* okunması ve yorumlanması yönünde örnek olarak görülebilecek bir tavırla hareket eder.

Doğan hoca, bizim felsefecilerimizi ele alırken, aynı zamanda onların içinde buldukları kültür ortamına dair saptama ve değerlendirmeler de yapar. Bu bağlamda gerçek aydınlar ve “koket aydınlar” arasında Hilav’a dayanarak yaptığı ayırım çok önemlidir. Buna bağlı olarak “düşünce namusu”nun altının çizilmesi de göz ardı edilemez. Kitapta ele alınan kişilerin felsefeye yaptıkları katkıların yanısıra, felsefi etkinliklerine bağlı olarak bu kişilerin kültür insanı, kültürün öznelere olma yönleri de vurgulanır. Çünkü düşünen ve yaratan kişi, kültür öznesidir, kültürün biçimlenmesinde ve dönüştürülmesinde ilk bakışta farkedilmese de yadsınamayacak bir rol oynamaktadır. Bu noktada ülkemizde felsefi söylemin gelişimindeki katkıları incelenen kişilerin algılanma ve anlaşılma biçimleri de Doğan Hocanın üzerinde durduğu önemli bir husustur. Örneğin genç yaşta bir trafik kazasında kaybettiğimiz Mehmet Küçük’ün “öfke”sinin yalnızca psikolojik ve kişisel husus olmayıp, belli bir kültürel duruma ve düşünce düzeyine ve genelde aydın geçinenlerin duruşuna yönelik olduğunun altını çizen Özlem, filozoflar ile diğerleri arasındaki, felsefe ile düşünce ve kültür tarihi arasındaki sorunlu ilişkilere ve etkileşime de işaret eder.

Doğan Hocanın ele aldığı felsefi kişiliklerin hem akademik felsefe alanında hem de akademik dünyanın dışında yer alan düşünürler olduğunu görürüz. Bu noktada onun ülkemizdeki felsefenin durumunu ve serüvenini anlama ve değerlendirme doğrultusunda, felsefeyi akademinin zaman zaman daralan, sığlaşan sınırları ötesinde ele alması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü Osmanlının son zamanların günümüze kadar ülkemizde felsefe daha çok akademisyenler tarafından gerçekleştirilen bir düşünme ve araştırma etkinliği olmakla birlikte, akademinin dışındaki kişilerin felsefi söyleme katkılarını yadsımak mümkün değildir. Kitapta ele alınan Arslan Kaynardağ, Vehbi Hacıkadıroğlu ve Selahattin Hilav gibi kişiler, Doğan hocanın da haklı olarak belirttiği gibi felsefeye değerli katkılar getirmiş kişilerdir. Ancak bu noktada akademinin pencerelerinin böyle kişileri ve eserlerini incelemeye, değerlendirmeye doğru pek açık olmadığını görebiliriz. Bu nedenle Doğan hocanın felsefecilerimizde önemli bir sorun olarak gördüğü “tarihsizlik

sendromu” eleştirisine bağlı olarak, akademik kimliği olmayan ama filozof kimliği güçlü ve önemli kişilere yer vermesini takdir etmek gerekir. Elbette akademik felsefenin dışında yer alan ve bazen bunu özgürce seçen başka kişilerin ve felsefi söylemlerin bulunduğu da unutulmamalıdır.

Bir felsefi kişiliğin ve eserinin anlaşılabilmesi ve geride kalan düşünce mirasının anlamının ortaya konulabilmesi için felsefi eleştiri ve yorumlamaların gerekliliği yadsınamaz. Bu noktada kendi filozoflarımızın ve felsefecilerimizin incelenmesi Doğan Hocanın da sıkça vurguladığı ve bu kitabında da gösterdiği gibi düşünce ve kültür insanlarımıza düşen bir ödevdir. Böyle bir eleştirel okuma ve değerlendirmeler yapılmadıkça, Türkiye’de ve Türkçe’de üretilen felsefi söylemin niteliğini anlamak, nereden gelip nereye gittiğimizi görmek ve dünya felsefesi ile kendi düşünce dünyamız arasındaki etkileşimi sağlamak pek mümkün görünmemektedir. Etkileşim dedim, çünkü Türkçe’de felsefenin başka dillerde ve kültürlerde üretilen felsefi söylemin yalnızca edilgen bir alıcısı, tekrarlayıcısı olmanın ötesine yönelerek, başka dillere ve kültürlere de yönelen bir düşünce birikimi ortaya koyabilmesi, ister akademide ister akademi dışında bulunsun, düşünce ve kültür öznelinin kavrayışına ve yaratıcılığına bağlıdır. Felsefecilerimizin eserleri incelendikçe, belki hepsinde değilse de en azından bazılarında özgün düşünceler, kavramlar ve sorular bulunabilir. Bu noktada Doğan Hocanın *Persona*’sının, kendi kültür toprağımızda ve dilimizde felsefenin varlığı ve gelişimi konusundaki önyarguların ve ufkumuzu kapatan/karartan anlayışların ve uygulamaların gözden geçirilmesi ve yeniden tartışılmasına vesile olacağı beklenebilir.

6. Günümüz Sorunlarına Bakışı

Günümüzde bilimin, çok büyük ölçüde Anglo-Amerikan dünyada ve bu dünyanın kabul ettiği bilim merkezlerinde ve belirli bilimci kalıplara uygun olarak üretildiğini belirten Özlem’e göre, söz konusu Anglo-Amerikanizm, “bilimde ve siyasette, bilinen ve denenmiş bir evrenselcilik” dayatmaktadır. “Bu, tekilin, farklı ve hatta aykırı olanın içerilmek istendiği bir evrenselciliktir. Anglo-Amerikanizm, tekil, farklı ve aykırı olana, yaratılan ve teşvik edilen “postmodernist” atmosferde alabildiğine, hatta dizginsiz bir açılım imkânı tanırken; eşzamanlı olarak, liberal/kapitalist bir dünya düzenini evrenselci bir söylem içinde dayatmayı asla ihmal” etmemektedir.²¹

Özlem dünyada ve Türkiye’de üniversitenin bugünkü konumu ve işlevi hakkında bazı önemli saptama ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bizim, bazı istisnalar dışında, bilim üreten değil bilim tüketen ülkeler arasında yer aldığımızı belirten Özlem’e göre, genel olarak dünyada da üniversitenin durumu pek parlak değildir: “*Universitas* ideali günümüzde, bizzat Anglo-Amerikan dünyasında ve oradan gelen esintiler ve hatta dayatmalar doğrultusunda çevre ülkelerde büyük ölçüde kaybolmuştur. Üniversiteler, artık, büyük oranda uygulamalı doğa bilimlerinin ve daha küçük oranda uygulamalı “sosyal bilimler”in tahakkümünde, pazar ekonomisine hizmet eden üniteler, bu ekonominin birer parçası haline gelmiş kurumlardır.”²²

Universitas idealinin yeniden yeşertilmesinin/canlandırılmasının zorluğuna dikkati çeken Özlem, sosyal bilimlere ilişkin değerlendirmenin üniversitenin durumunun yorumunu ve değerlendirilmesini de birlikte getirdiği görüşündedir. Üniversitenin günümüzdeki olumsuzlukları aşabilmesinde “tin bilimleri geleneği”nin

²¹ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 124-125.

²² Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 128-129.

canlandırıcı ve yol gösterici olabileceğini vurgulayan Özlem, bu konuda neler yapılabileceğini şöyle açıklar: “Güdümlü hale gelmiş bir kurum olarak üniversitenin güdümlü hale gelmiş sosyal bilim fakülte ve bölümlerinde *tin bilimleri geleneğinin* yeniden yeşertilmesi, üniversitenin güdümlülüğten kurtulup *universitas* ideali-ne göre yeniden yapılanmasının bir ilk adımı olabilir. Çünkü bu gelenek, “bilimci” tahakkümün kırılmasına ve Batı-dışı kültürlerle daha eşitlikçi bir ilişkinin kurulmasına en uygun bilim modelini ortaya koymuş bir gelenektir. Ancak böyle bir yapılanma doğrultusunda, artık “globalleşme”nin değil, fakat “birlikte varolma”nın imkanlarının soruşturulması ve hayata geçirilmesi denenebilir.²³

Özlem’in yaklaşık yirmi yıl kadar önce dile getirdiği bu eleştiri, saptama ve öneriler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Sonuç

Özlem’in bilim, kültür ve insan sorunlarını ele alırken, yalnızca felsefi düşünceler bağlamında değil, yaşadığı coğrafyanın ve tarihin/toplumun sorunları çerçevesinde de düşünceler üretmesi, tarihselci-hermeneutik yaklaşımın bir sonucu-özellığı olarak görülebilir. Özlem, mantıkla, tarihle, kültürle, bilimle ilgili kavramları ve sorunları ele alırken, bir düşünür ve aydın olarak tavrını da ortaya koymaktadır.

Kültür bilimlerinin/sosyal bilimlerin bilimsel kimliklerinin şekillenmesinde, felsefe ve bilim ilişkisinin epistemolojik-ontolojik ve metodolojik yönleriyle birlikte ahlakla ve siyasetle olan bağıntılarının açığa çıkarılıp yorumlanmasında, Özlem’in genel olarak bilimle ama özellikle kültür bilimleriyle ilgili çalışmalarının önemli katkılar getirdiğini söyleyebiliriz. Onun kültür bilimleri felsefesinde ve felsefenin diğer alanlarında ortaya koyduğu birikim, gerek felsefe eğitimi gerekse felsefe araştırmaları bakımında da verimli olmayı sürdürmektedir.

Birçok çalışmasında tarihselci-hermeneutik ve tekilci felsefe anlayışından yola çıkarak, hem felsefe içi sorunları hem de felsefenin bilim, siyaset, toplumsal yaşam vb. bağıntılı olduğu alanlarla ilişkilerini ve sorunlarını ele alan Özlem, “düşünmenin de bir ahlakı olduğunu” vurgular. Bu noktada onun düşünme ahlakına yönelik yaptığı vurgu, aynı zamanda felsefenin yalnızca kavramsal-kuramsal bir düşünme faaliyeti olmakla sınırlanmadığını ve insanın içinde yaşadığı tarih-kültür gerçekliğinin tüm yönleriyle etkileşim içinde bulunduğunu da ifade eder. Bu nedenle Özlem’in bir düşünür olarak eserleri ve tavrı, düşünme ile yaşama arasındaki bağıntıyı somutlaması bakımından da önemlidir. Yine onun gerektiğinde bir aydın ve yaşadığı toplumun bir bireyi olarak bağımsız ve eleştirel düşünceden vazgeçmemesi, ülkemizin sorunları karşısında belli bir tarih bilinci zemininde düşünülüp değerlendirilmesi gereken bir tavrıdır. Bu anlamda tarihselcilik ve tekilcilik, Doğan hocanın şahsında bir eleştiri, özgürlük, yorumlama ve dünyayı değiştirmeye yönelik bir felsefenin de serüveni olarak anlaşılabilir. Onun felsefe tarihinde farklı düşünce gelenekleri arasındaki tartışmalar, ayrımlar konusundaki belirlemeleri önemlidir. Ayrıca yaygın biçimde anlaşıldığı şekliyle felsefenin hakikat/doğruluk ile ilişkileriyle ilgili eleştiri ve yorumları da tarihselci düşünce geleneği bağlamında felsefe tarihine nasıl bakılması gerektiği konusunda ufuk açıcı olmuştur.

²³ Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, 155.

Kaynakça

- Çotuksöken, Betül. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*. İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2001.
- Özlem, Doğan. *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2019.
- Özlem, Doğan. *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. İzmir: İzmir Kitaplığı Yayınları, 1995.
- Özlem, Doğan. *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1993.
- Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Özlem, Doğan. *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999.
- Özlem, Doğan. *Tarih Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2001.